

6. Ростовский Б. Дмитрий Чуковский и македонское национальное самосознание. - М., 1999. – С. 85, 47-48.
7. Смирнова Н.Д. Конфликт в Косово как часть «албанского вопроса», - М, 1999, - С. 79-95.
8. «Дзеркало тижня». № 48 (677), 15 грудня 2007 р.

УДК 94:321.7(437)

Г. Савчук

КОНЦЕПТ «ГУМАННОЇ ДЕМОКРАТІЇ» ТОМАША МАСАРИКА

У статті досліджуються філософські ідеї та основні положення «гуманної демократії» Т.Г. Масарика, що стали фундаментом у будівництві першої Чехословацької республіки.

Ключові слова: Т.Г. Масарик, демократія, гуманізм, Чехословацька республіка.

The article examines philosophical ideas and guidelines of T.G. Masaryk's "humane democracy" that became the foundation of construction of the first Czechoslovak Republic.

Key words: T. G. Masaryk, democracy, humanism, Czechoslovak Republic.

Т. Г. Масарик відомий не тільки як президент першої Чехословацької Республіки, а також як учений-філософ, мораліст, соціолог. Він залишив після себе великий творчий спадок, котрий став предметом численних історичних, філософських, політичних та юридичних досліджень. Його праці, маловідомі виступи та промови стосовно демократії, актуально звучать сьогодні, в той час, коли молоді демократичні держави потребують реформування.

Після закінчення Першої світової війни і відродження Чехословаччини, Масарик був сповнений рішучості на посаді президента продовжувати політику, яка привела до незалежності. Це політика двох головних принципів: демократії і гуманності. Він оцінює їх як боротьбу між абсолютизмом і демократією. В результаті такої боротьби за свободу більшість населення Європи стала проживати поза монархічними системами влади [3].

Т. Г. Масарик в більшій мірі, ніж хто-небудь інший, встановив шлях, по якому Чехословацька республіка рухалась в її внутрішній та зовнішній політиці. В більшій мірі це його заслуга, що Чехословаччина стала демократичною, стабільною і дійсно процвітаючою країною в складні повоєнні роки, коли сусідні країни були вражені до самої основи їх внутрішніми суперечками [8, С. 225]. Своїм завданням Масарик вважав розвиток головних принципів якими повинна керуватись у своїй політиці відроджена держава. Тому філософські ідеали Масарика стали фундаментом у будівництві Чехословацької республіки.

Певні аспекти даної розвідки були висвітлені такими дослідниками, як М. Нагорняк, А. Карась, С. Віднянський, Р. Постолювський, О. Кравчук, А. Панов, І. Поп та інші.

Досліджуючи систему поглядів Т. Масарика варто зазначити, що систематичного, комплексного викладу свого вчення він не подав. Філософія демократії Т. Масарика ніколи не була втілена у ґрунтовне наукове дослідження про її суть і зміст [9, С. 63]. Це можна пояснити тим, що Масарик в першу чергу був політиком-практиком, однак його філософські погляди випереджували час. Саме тому, метою цієї статті є аналіз Масарикового поняття демократії.

Ідеї Масарика – це ідеї гуманності і демократії, котрі розглядаються майже в кожній його праці. Гуманістичний світогляд являє собою світогляд поваги до людини, який виступає реальним інструментом реалізації демократії.

В праці «Світова революція» широко викладені погляди з цього приводу. У розділі «Демократія та гуманізм», автор аналізує основні демократичні цінності та засади побудови демократичного суспільства. В Масариковому розумінні демократія «це державна форма сучасного організованого суспільства, сучасного світогляду, сучасної людини; демократія виростає із цілісного погляду на світ і на життя, із нової точки зору, із нового методу» [4, с. 293]. Зміст «сучасного» полягає саме в тому, що демократична республіка заключається не в заміні монарха президентом, а в наявності нових принципів організації суспільного життя.

Не дивлячись на це, Т. Масарик зазначає, що демократія має недоліки і досить таки значні, однак інші державні форми також мають свої вади. Історія розвитку держави вчить нас, що демократія перебуває ще в зародковому стані, адже старі форми розробляли тисячі людей протягом тисячі років [12, с. 273].

Згідно з твердженнями Масарика суть демократії була правильно визначена лозунгом «свобода – рівність – братерство» часів Великої французької революції. Такий модерний демократизм йшов і йде проти аристократії, яка ґрунтується на підпорядкуванні між індивідуумами і соціальними групами [5, с. 529]. Саме поняття «демократія» є *contradictio in adjecto* (має протиріччя у визначенні), оскільки означаючи народовладдя, повинне розумітись як керівництво. «Керівництво, адміністрація – головна річ демократії. Для аристократа ж головна річ – панувати» [1, с. 358]. Для управління і керівництва демократичною державою, крім адміністративних знань та організаційної спритності, необхідні політичне чуття і розуміння куди народ і держава направляються. В цьому полягає відмінність між політиком і громадським діячем [4, с. 285]. Оскільки для демократії важливий не принцип влади, а прагнення до того, щоб «сам народ управляв народом і в ім'я народу», то реалізація такого нового розуміння держави і суспільного ладу пов'язана з труднощами адміністрування. Філософи і політики починаючи з Руссо б'ються над проблемою прямої і посередницької влади та системи управління. Вже Руссо зрозумів, що при великій кількості населення, пряма влада народу в справжньому розумінні неможлива [5, с. 530]. Таким чином, демократія може бути лише непряма, яка реалізується парламентом, вибраним на основі загального виборчого права. Такий парламент повинен розуміти, що його авторитет виходить із права делегування, яке він отримав від своїх виборців.

У розумінні Масарика, антитеза «аристократизм – демократизм» заключається в принципово різному вирішенні проблеми авторитету. Якщо аристократична нерівність є визнанням і втіленням принципу авторитету імператора або церкви, то демократія посиляється на такі авторитети, як народ, людство, маси, цивілізація, культура, розвиток і т. ін. Але критично мисляча людина може визнати тільки так званий внутрішній авторитет, авторитет етичний [6, с. 165].

Т. Масарик виходив з того, що всі політичні прагнення повинні виходити з морального розсуду: «Моральною основою всієї політики повинен бути гуманізм, а гуманізм це наша національна програма» [4, с. 308]. Чеська гуманістична програма вимагала національної терпимості в політиці та зрікалася тактики насильства [1, с. 401]. Він зазначав, що без визнання моральних основ держави і політики неможливо керувати жодною державою, оскільки ні одна держава яка порушує людські основи моралі не зможе втриматись. Для Масарика демократія є не лише державною і адміністративною формою, а й поглядом на життя і на світ. Таким чином, перший президент Чехословацької республіки порушив у державно-політичній площині питання про людський вимір демократії, який, на його переконання, може стати надійним бар'єром на шляху нейтралізації будь-яких протиправних та аморальних проявів у державному житті [7, С. 20]. Таку думку підтверджують слова його бесід з К. Чапком: «демократіє є не лише державною формою, не лише тим, що записано в конституціях; демократія – це погляд на життя, що полягає в довірі до людей, у людяності і людськості, а довіря не буває без любові і любові немає без довіря» [11, с. 275].

Демократія була в першу чергу не системою влади та ритуалів, а принципом, який ґрунтується на гуманності: «справжня демократія заснована на любові і повазі до ближнього і до всіх ближніх, є втіленням Божого порядку на землі» [11, с. 275]. Оскільки основний аргумент на користь демократії політик вбачає у вірі в людину та її цінність, можна також говорити про етичну сторону цього поняття.

Фактично усі важливі висновки Т.Г.Масарика щодо використання його теорії етичних цінностей в політичній системі Чехословаччини можуть бути зібрані разом у його базову політичну доктрину. Т.Г. Масарик був переконаний у існуванні прямого, постійного й усюди присутнього зв'язку між ступенем демократичності з одного боку і тією мірою етико-культурних стандартів у окремому суспільстві, які він сприймав як кроки у напрямку досягнення ним гуманістичного ідеалу, з іншого боку. Таким чином, процес демократизації будь-якого суспільства вимагає побудови міцних етичних і культурних основ й не лише на додаток до демократичних політичних організацій, але часто навіть раніше того, як такі організації можуть бути створені. Демократичний спосіб дії є більш складним, ніж будь-який інший, в основному тому, що він значною мірою залежить від якості мислення індивіда та його ставлення до інших. Це змінюється лише поступово, його не можна оминати, прагнучи більш швидкого прогресу. Демократія не діє без достатньої кількості демократів [8, С. 227].

В основу державної і політичної діяльності Масарик покладає морально-етичну поведінку людини, відстоює потребу моральних засад у всіх сферах життя і вважає фальшивим судження про те, що «політична людина» не має перейматися етичними принципами: «Уся розумна і чесна політика – це проведення і зміцнення гуманності всередині і зовні; політику, як і все, що ми робимо, треба послідовно підпорядковувати етичним законам» [11, с. 256]. Саме морально-етичне усвідомлення цінності свободи піднімало людину на боротьбу за незалежність народу. У цьому сенсі Масарик критично ставиться до лібералів, які відкидають «моральну і релігійну основи людського ідеалу». Він вважає, що жодна держава і суспільство не можуть управлятися поза спільним визнанням етичної основи держави і політики [3].

Розгляд демократії в релігійному ключі визначається її етичною основою. Демократизм у нього виступає як антитеологічний і антицерковний, однак в такому розумінні демократія не протиставляється релігії: «Ісусове вчення, вчення любові до ближнього та загальної рівності, не є аристократичним, навпаки. З любові до ближнього, із синівства Божого, як на мене, випливає справжній демократизм» [11, с. 275].

Щоб правильно зрозуміти суть демократії і її протилежності теократії, він досліджує відношення політики до релігії. В результаті таких спостережень, робить висновки, що протестантські країни в більшій мірі сприяють розвитку демократії «протестантизм в більшій мірі сприяє розвитку демократії, ніж католицизм; останній, по суті, аристократичний» [5, с. 541]. В Америці та Англії раніше консолідувався сучасний парламентаризм і конституціоналізм. Поряд з цими країнами та їх колоніями, носіями парламентаризму, у змішаних державах в релігійному відношенні, були протестанти. Хоча і католицькі країни мали конституцію і в багатьох утвердився парламентаризм, демократичний розвиток в них відбувався по-іншому. Демократія у них зміцнилася внаслідок ряду революцій. Політичний розвиток протестантських народів протікав більш спокійно, без стрибків і негараздів, характерних для католицьких країн. Але велика відмінність полягає в тому, що протестанти здійснили політичну революцію одночасно з революцією церковною і релігійною, між тим як в католицьких країнах революції були політичними і, в кращому випадку, сприяли послабленню зв'язку церкви і держави, а на релігію давали всього лише непрямий вплив [5, с. 540-542]. Відмінності між католицизмом і протестантизмом можна також прослідкувати у політичному житті держав. Масарик наводить приклад Англії та США в яких є лише дві великі політичні партії, проте, наявний релігійний і церковний індивідуалізм і суб'єктивізм, який виражений існуванні великої кількості церков та сект [4, с. 305].

Масарик зазначає, що розвиток демократії розпочинається з Реформації, яка також сприяла швидшому й інтенсивнішому економічному розвитку: «Сучасне капіталістичне багатство і підприємництво, сучасне економічне життя характерні скоріше для протестантських країн, ніж для католицьких» [5, с. 540-542]. В такому ракурсі можна провести паралель з ідеями М. Вебера, в якого протестантська етика була поєднана з духом капіталізму, а в Масарика з духом демократії [13, с. 421].

З цієї точки зору впливає, що теократично налаштований аристократ вірить в чудеса, його релігія – це віра в надприродне, і тому він зневажає працю, живе за рахунок примусової праці рабів. Раб теж не відрізняється працьовитістю саме тому, що він раб. Аристократизм і рабство взаємно обумовлені морально і політично [5, с. 531]. Демократія, в свою чергу, вимагає щоб трудилися всі.

Для того, щоб ми могли судити, наскільки в тих чи інших умовах можна говорити про рівень розвитку демократії, Т. Масарик подає нам певний перелік критеріїв. Серед критеріїв демократії на перше місце він ставить вільних громадян, які є головними дійовими особами суспільного самоуправління, впорядкування і реформування парламентської системи, спрощення державного і адміністративного апарату, високий фаховий рівень і відповідальність управлінських кадрів, заміна письмових бюрократичних погоджень усними, зміцнення міждержавності як організованої секулярної співпраці і поділу праці між народами і державами «Стина демократія вимагає від кожного громадянина живої цікавості до громадських справ і держави; як церква вимагає від віруючих живої віри, так демократична держава вимагає від громадян живих політичних інтересів» [4, с. 316]. Отже основою демократії у президента-філософа Т. Масарика виступають вільні громадяни, небайдужі до суспільного життя, які діють свідомо, беруть участь в суспільному самоуправлінні, впливають на нього в тому напрямі, який вони вважають бажаним [6, с. 162]. Без такої цікавості республіка де-факто стає державою аристократичною, бюрократичною, державою меншості [4, с. 316].

Вийшовши за межі панівної у той період ліберальної і соціалістичної традиції, учений запропонував свій варіант відповіді на основне питання демократії, створивши теорію релігійної, гуманістичної за своєю суттю демократії, в якій гармонійно поєднувалася б свобода індивіда і демократична організація соціуму. Політичним ідеалом Т. Масарика було створення держави гуманної демократії, демократії економічної, політичної, соціальної. Він заявляв, що в демократичній республіці не може бути умов для експлуатації людини людиною, одного стану іншим [7, С. 19].

Значною мірою саме завдяки авторитету Т. Масарика Чехословаччина зуміла на відміну від сусідніх країн піти шляхом будівництва демократичної республіки, а не авторитарної системи. Можна сказати, звичайно, що і це був авторитаризм (якщо буквально слідувати значенню слова "авторитет"), але він не використав (або використовував у значно меншій мірі) інструменти недемократичного примусу [10, с. 428]. Наголосимо, що Масарик в ході державного будівництва, на засадах гуманізму і демократії, не побоювався наступництва у справах управління, використовуючи старі організаційні форми для вирішення нових завдань. Він не відкидав сформовану ще в Австро-Угорщині адміністративну, а поступово змінював старі управлінські елементи на нові. Зберігалися і старі структури самоврядування, над якими надбудовувалися нові [2, С. 155].

На думку Масарика, справжньої демократії ще ніде послідовно не здійснено, а всі демократичні держави є лише спробою демократії. Демократичні держави в деякій мірі зберегли в собі багато із режиму з якого вони виникли. На свободі, рівності і братерстві будуть засновані лише справді нові держави [4, с. 283]. Попри це становлення демократії у молодій Чехословацькій республіці Масарик розцінював як значне досягнення [6, с. 167]. Не дивлячись на те, що політик усвідомлював, що столітнє виховання та приклад абсолютистської і династичної Австрії залишили свої сліди, він вірив: «те, що раніше захищалося як ідеал, стане реальністю; хоч це і не буде легкою справою» [4, с. 283].

Отже, Масарикова демократія являє собою збірне поняття, оскільки розуміється автором не лише як форма організації влади та управління. Демократія являє собою сенс політичного та суспільного життя і одночасно є внутрішньою цінністю.

Джерела та література

1. Добірні думки професора Т. Гаррік-Масарика: з нагоди 75 літ життя, 1850-1925 / ред. М. Галаган [та ін.]. – Прага: Український громадський комітет в Ч.С.Р., 1925. – 468 с.
2. Задорожнюк Э. Штрихи к портрету Томаша Гаррига Масарика / Э. Задорожнюк // Новая и новейшая история. – 2012. – № 5. – С. 151-163.

3. Карась А. Людина, суспільство, демократія у поглядах Томаша Масарика / А. Карась // Сучасність. – 2000 – №12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://universum.lviv.ua/archive/journal/2001/kar003.html>
4. Масарик Т.Г. Мировая революция / Т. Г. Масарик; пер. Н. Ф. Мельниковой-Папоушек. – Прага, 1926-1927. – 2 т. – 391 с.
5. Масарик Т.Г. Россия и Европа. Эссе о духовных течениях в России. – Кн. II. – Ч.2. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2004. – 720 с.
6. Нагорняк М.М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика: Монографія. – К.: Логос, 2009. – 368 с.
7. Нагорняк М. Томаш Масарик про внутрішні проблеми демократичного розвитку / М. Нагорняк // Політ. менеджмент. – 2010. – № 4. – С. 16-24.
8. Постоловський Р.М. Конструювання Т.Г.Масариком політичної традиції «гуманної демократії» в контексті формування демократичних засад чехословацького суспільства в 1918-1938 р.р. / Р.М. Постоловський // Актуал. пробл. вітчизн. та всесвіт. історії: наук. зап. РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2008. – Вип. 14. – С. 224-231.
9. Ряболус В. М. Діалог та дискусія як принципи філософії демократії Томаша Гарріга Масарика / В. М. Ряболус // Панорама політологічних студій. - 2012. - Вип. 9. - С. 61-68.
10. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация. – М.: ООО "Издательство АСТ"; СПб: Terra Fantastica, 2004. - 665 с.
11. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком / Карел Чапек; [пер. з чех. Л. Кіцила; післясл. М. Нагорняка]. – Львів: Астролябія, 2010. – 464 с.
12. Soukup F. T.G. Masaryk jako politický průkopník, sociální reformátor a president státu. Praha, 1930, - S.320.
13. Šrubař I. Max Weber a Tomáš Garrigue Masaryk. Dvě diagnózy evropských společností na počátku 20. století / I. Šrubař // Sociologický časopis, XXXIV, (4/1998). – S. 417-426.

УДК 93/94(7/8)

Р. Ляшенко

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В США: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті розглядаються основні етапи створення системи самоврядування в США, англійські традиції та їх безпосередній вплив на розвиток штатного управління; побудова ієрархічних структур в межах округу; вивчається законодавча база США у сфері територіального делегування, аналізується теорія бюрократичного апарату Френка Гуднау і В. Вільсона та надається опис статусу позаштатних територій США.

Ключові слова: департамент, закон Пендлтона, колонія, конгрес, штатно-адміністративна система.

In the article the basic stages of creating a system of government in the USA, British traditions and its immediate impact on the staff management; building of hierarchical structures within the district; study the legislative framework in the field of territorial US delegation, analyzes the theory of bureaucracy by F. Hudnau and B. Wilson; describes the status of freelance USA territories.

Key words: department, Charter law, colony, Congress, Pendleton state-administrative system.

Наприкінці XIX – на поч. XXст. США вийшли на світову арену як одне із найбільш розвинутих і перспективних державних утворень. Зовнішньоекономічні зв'язки країни з кожним роком невпинно зростають, а пріоритети побудови незалежного та демократичного суспільства запозичуються багатьма країнами «третього світу». Істотну перевагу в успішному завоюванні державою зовнішнього простору надає стабільний внутрішній механізм управління, що забезпечує правильний розподіл ресурсів між владними структурами та визначає напрямки розвитку держави у світовому контексті.

Активною розробкою даної тематики займалися провідні американські науковці, серед яких варто зазначити Р. Ніколса, К. Ван Вудворда, Р. Хофстедтера, роботи яких присвячені традиціям адміністрування в США. Поряд з цим, М. Шлезінгер-молодший, Д. Перкінс, С. Беміт та європейські науковці Ж. де Шабре, Р. Анрі, К. фон Клаузевіц, С. Штейнметц займалися вивченням історії створення американських конституцій та дослідженням їх структури. Історіографічний опис теми охоплює також й роботи радянських авторів: І.П. Дементьева, М.Н. Захарова, Р.Ф. Іванова, Г.П. Куропятника.

Штатно-адміністративний устрій США має глибоку традицію й бере свої початки з колоніального періоду. Основною становлення адміністративної системи Сполучених Штатів Америки були англійські традиції у сфері державного управління. Велике значення в цьому аспекті мав колоніальний період (1492-1776 рр.), який сформував подальшу історію практики управління та принципи адміністрування США.

Вирішальну роль в управлінні справами північноамериканських колоній відігравали губернатори, які призначалися радами торгових компаній, власниками колоній або англійським монархом. Права губернаторів були дуже широкими і підкріплювалися реальною можливістю застосовувати силу [4, с. 56].

Характер управління в різних колоніях багато в чому залежав від волі осіб та компаній, що володіли правами згідно з королівською хартією. Управління південними територіями в основному було засноване на верховенстві адміністративної влади губернаторів над легіслатурами, а в Новій Англії та деяких інших територіях представницькі органи наділялися значними повноваженнями.

Істотним фактором, що вплинув на формування американської системи управління, була революційна боротьба за звільнення колоній від англійського панування. Війна за незалежність продовжувалася до 1783 р. і закінчилася перемогою колоністів. У 1787 р. була прийнята Конституція США, а в 1791 р. – «Білль про права», який істотно обмежив повноваження уряду відносно громадян. «Дух свободи», принесений в Америку переселенцями-англійцями, втілювався у створених в процесі боротьби з колоніальними властями комітетах безпеки (по суті – органах політичної влади). Пізніше стан влади в США характеризувався демократичними засадами в управлінні суспільством та державою. У 1860-х рр. суперечності між рабовласницькими південними і промисловими північними штатами призвели до початку чотирирічної громадянської війни. Перемога північних штатів врятувала країну від розколу і привела до заборони рабства в США [1, с. 66].

Упродовж XVIII–XIXст. у США почався процес формування національних бюрократичних структур. У цей період відбулися важливі зміни в адміністративно-державному апараті управління. У всіх ланках управлінських структур від верху до низу введено систематичний поділ праці. При цьому в державі склалася ієрархія установ і посад, що передбачала підпорядкування нижчих ланок адміністрації вищим, а всіх чиновників – главі держави. Згодом систематичний та ієрархічний поділ праці між різними галузями державного управління було закріплено в законодавстві, що детально регламентувало функції і компетенцію окремих державних служб і установ, а також обов'язки всіх чиновників. Такі заходи мали на меті посилення контролю над діяльністю вищих урядових структур.

Централізована перебудова державної служби викликала збільшення чисельності чиновництва та зміну його якісного складу. Поряд з цим постійно зростала кількість чиновників нижчих розрядів, які повинні були обслуговувати сам процес діловодства в установах і забезпечувати безперебійне функціонування всіх ланок державної машини [2, с. 56]. Поступово на зміну ієрархії чинів вводилася система верховенства, що передбачала відбір на посади залежно від особистої вислуги і знань людини, її професійної кваліфікації. Введення постійної грошової платні для всіх категорій чиновників посилювало їх залежність від державної влади.